

РОЗВИТОК ІНДИВІДУАЛЬНИХ ФОРМ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЖИТОМИРЩИНИ

У статті обґрунтована класифікація форм підприємницької діяльності в аграрному секторі. Особлива увага приділена індивідуальному підприємству. Підкреслена зростаюча роль фермерських господарств та приватних підприємств на орендних засадах.

Постановка проблеми

Сільське господарство є пріоритетною галуззю економіки країни, підвищення ефективності функціонування якого пов'язують з переходом до ринкових відносин. Важливим і стимулюючим чинником його розвитку виступає становлення підприємництва. Діяльність підприємців в аграрному секторі пов'язана з мотивацією ефективного використання ними ресурсного потенціалу галузі, забезпечення максимальної прибутковості їх

підприємств. Приватна власність на землю та майно забезпечує створення різних організаційно-правових форм господарювання, серед яких важливе місце посідають підприємницькі утворення індивідуального типу. Їх функціонування сприяє утвердженню принципу плюралізму організаційно-правових форм господарювання. Отже, важливо дослідити особливості становлення і розвитку індивідуальних форм підприємництва та умови, що сприяють або стримують їх розвиток.

Стан вивчення проблеми. Питання підприємництва в АПК в різних аспектах досліджують економісти-аграрники. Проблемам розвитку підприємницьких структур, їх класифікації приділяють увагу відомі вітчизняні, економісти-аграрники [1, 4, 11, 12, 13]. Науковці стверджують, що в ході здійснення реформи індивідуальні форми підприємницької діяльності, які розвиваються на сучасному етапі в аграрному секторі країни сприяють кращому, ефективнішому використанню землі, в них раціональніше використовуються капітальні вкладення, інвестиції, кредити та позики, вони працюють інтенсивніше, з вищим рівнем окупності витрат. Такі структури складуть серйозну конкуренцію іншим аграрним підприємствам [5, 1, 4]. Однак, деякі вчені і практики висловлюються не на користь розвитку зазначених форм. Їх ставлення пояснюється незначними розмірами даних утворень. Поширеним є твердження, що невеликі за розмірами підприємства – неефективні, оскільки працюють переважно на ручній праці, а через це таку форму господарювання не можна вважати перспективною [2]. Отже, незважаючи на розмаїття думок та поглядів дослідників на цю проблему, на сучасному етапі недостатньо теоретично обґрунтована об'єктивна необхідність існування та перспективи розвитку індивідуальних форм підприємництва в аграрному секторі.

Завданнями дослідження є:

1. Встановити доцільність існування індивідуальних форм підприємництва.
2. Визначити умови їх ефективного господарювання.
3. Обґрунтувати можливості розвитку зазначених форм підприємництва в перспективі.

Об'єт та методика досліджень

Вивчали процес становлення і подальшого функціонування особистих селянських та фермерських господарств, а також приватних та приватно-орендних підприємств на Житомирщині. Вивчення даного питання ґрунтується на використанні специфічних методів і прийомів економічного дослідження – таких як *абстрактно-логічний метод* (визначений І. Поповичем і деталізований В. Андрійчуком), що застосований для класифікації форм підприємницької діяльності в АПК та обґрунтування доцільності існування різних форм підприємництва на рівних умовах. Він передбачає цілеспрямоване, системне вивчення явища, логічний поділ його на складові елементи [1, 5].; *статистично-економічний* (детально розроблений А. Мармозою), для визначення діяльності підприємств

області та характеристики динаміки їх розвитку, а також інших масових явищ та процесів [3]; *вибірковий метод* (запропонований Р. Триньком), для визначення результатів сільськогосподарського виробництва в окремих господарствах області, що дозволяє через вивчення частини спеціально відібраних одиниць охарактеризувати масове явище в цілому [10].

Результати досліджень

Часто в науковій літературі при розгляді організаційних форм підприємництва йдеться про характеристику різних його форм. Принципово важливо розмежовувати ці поняття. *Форма підприємства* передбачає визначення організаційно-правових особливостей певних підприємницьких структур. Поняття “форми підприємства” – ширше. Отже, при визначенні “форм підприємства” враховують не лише структури підприємств, склад учасників, особливості управління та можливості їх співпраці в ринкових умовах, а й відносини, що виникають між усіма учасниками ринкової взаємодії. В даному контексті підприємницька діяльність в АПК може здійснюватись у трьох основних організаційних формах: індивідуальній, партнерській і корпоративній.

Рис. 1. Класифікація форм підприємницької діяльності в АПК за організаційно-правовою ознакою

Предметом даного дослідження є підприємницька діяльність, що виконується на основі утворення, яке знаходиться в індивідуальному володінні фізичних осіб. У такому випадку особа, яка володіє, а часто і безпосередньо займається підприємницькою діяльністю, отримує всі прибутки і бере на себе повну відповідальність за справу. До індивідуального володіння в аграрному секторі слід віднести: *особисті селянські господарства, фермерські господарства та приватні підприємства.*

Особисте селянське господарство (ОСГ) – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків, надання послуг щодо використання майна особистого селянського господарства [7]. У Законі України визначено, що діяльність пов'язана з веденням ОСГ не відноситься до підприємницької. Проте, ця норма чинного законодавства скоріше продиктована фіскальними міркуванням з метою захистити широкі верстви селянства від непомірного податкового тягаря. В дійсності значна частина ОСГ (особливого розширеного типу – тих, що приєднали свій земельний пай) орієнтована на прибуткову діяльність і в принципі жодним чином не відрізняється від дрібних фермерських господарств сімейного типу. Отже, зазначену форму діяльності можна і доцільно умовно віднести до підприємницької.

У Житомирській області ОСГ відіграють важливу роль. Так, питома вага виробництва картоплі в особистих селянських господарствах у 2001 р. становила 97,4 %, а в 2002 р. – 97,7 %. Питома вага ОСГ у виробництво овочів у 2001 р. – 93,7 %, а в 2002 р. – 95,5 %, плодів та ягід – 89,1 % у 2001 р. та 87,5 – у 2002 р. Частка виробництва м'яса дорівнює 66,5 % у 2001 р. та 87,5 % у 2002 р., молока – 70,7 % та 74,0 % відповідно.

Якщо селяни разом з членами своєї родини або іншими родичами вирішують займатися підприємницькою діяльністю, яка пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції на власній землі, то вони утворюють *фермерське господарство*. Це також різновид індивідуальної форми підприємництва. Економічні основи даного господарства ґрунтуються на приватній власності на засоби виробництва та майно. Досить часто засновник підприємства може одночасно виступати його власником, менеджером та безпосереднім працівником.

На 1 січня 2004 р. в Житомирській області зареєстровано 645 фермерських господарств, що на 335 більше, ніж у 1995 р. Площа земель, що знаходиться у користуванні фермерів в 2003 р. становила 63283 га сільськогосподарських угідь (з них 51470 га ріллі), тобто порівняно з 1995 р. збільшилась відповідно в 10,6 та 9,5 разів. В середньому на одне господарство припадає 98,1 га с.-г. угідь та 79,8 га ріллі. Збільшенню фермерського землекористування сприяло поширення оренди землі,

особливо починаючи з 2000 р. Такі особливості фермерства виділяють його серед інших форм підприємництва. У Житомирській області кількість господарств, що належить фермерам, зростає. Збільшується, відповідно, і площа їх землекористування.

Таблиця 1. Динаміка розвитку фермерських господарств у Житомирській області

Показник	Р о к и					
	1995	1999	2000	2001	2002	2003
Кількість господарств	310	360	501	596	638	645
Площа сільськогосподарських угідь, га	5948	8432	38956	58573	66643	63283
у т. ч. рілля, га	5400	7384	33051	51939	57176	51470
Площа сільськогосподарських угідь в середньому на одне господарство, га	19,2	22,6	77,8	98,3	104,5	98,1
у т. ч. рілля, га	17,4	20,5	66,0	87,1	89,6	79,8

Джерело: Житомирське обласне управління статистики

Ще однією важливою формою індивідуального підприємницької діяльності є *приватне (приватно-орендне) підприємство*, засноване на власності юридичної (фізичної) особи. Воно визнається самостійним господарюючим суб'єктом, який веде виробничу й комерційну діяльність на базі як власного, так і орендованого майна й землі з метою отримання прибутку. Власник підприємства має право найму робочої сили з дотриманням чинного законодавства України. Проте особиста праця засновника не є обов'язковою.

В Житомирській області у 2002 р. нараховувалось 290 приватних (приватно-орендних) підприємств. У процесі виробничої діяльності господарство може використовувати власні угіддя, або додатково орендувати землю для розширення своєї діяльності. В області договори оренди переважно укладають на короткий (1–3 роки) термін (45,3 % у 2003 р.) та на 4–5 років (45,5 % у 2003 р.). Плата за 1 га орендованої землі в середньому становила в 2000 р. 42,1 грн., 59,9 грн. в 2001 р., 69,22 грн. – в 2002 р. а в 2003 збільшився до 71,91 грн. Серед розрахунків за оренду плату переважає натуральна оплата (сільськогосподарською продукцією). Грошова та відробіткова оплата в 2003 р. становили 16,5 та 11,8 % відповідно.

Існує думка, що однією з найістотніших особливостей приватного сільськогосподарського підприємства є схильність до співпраці з ним комерційних банківських структур, вітчизняних і зарубіжних інвесторів, які надаватимуть йому кредити, вкладатимуть у нього власний капітал з більшою зацікавленістю, ніж це має місце щодо недержавних сільськогосподарських підприємств [9]. Така співпраця банків та інвесторів з підприємцями бажана і необхідна, однак на практиці у підприємців виникає багато проблем. Проте наразі банки не завжди довіряють таким

господарникам, намагаються уникнути співпраці з ними через високий ризик, або, якщо і надають позики, то під значно вищі відсотки і, переважно, на короткий термін.

Особливістю індивідуальної форми підприємництва виступає те, що підприємець самостійно розпоряджається отриманим прибутком, повністю контролює свою справу, але при цьому несе повну відповідальність всім своїм майном за результати господарювання. Він може вигідно розпорядитися власними коштами, йому немає необхідності отримувати згоду всіх засновників підприємства, тому що він, власне, і є засновник. Такої можливості немає в інших підприємницьких структурах. Крім того, що індивідуальний підприємець має повну самостійність і економічну свободу, весь прибуток належить безпосередньо йому, що дає змогу використовувати отримані кошти на власний розсуд і на власну справу для розширеного відтворення та здійснення диверсифікації. Процедура створення індивідуального підприємства досить проста – не потрібно витрачати значні зусилля та кошти на організацію виробництва. Ще однією суттєвою перевагою є нижчий рівень сплати податків.

Отже, становлення і розвиток індивідуальних форм підприємництва є важливим фактором економічного зростання. Вони забезпечують підвищення результативності та ефективності аграрного виробництва. При цьому власником і безпосередньо працівником може виступати одна особа. Діяльність підприємця спрямована на отримання прибутку, підвищення конкуренто- та платоспроможності підприємства. В залежності від ситуації, власних капіталів та засобів, підприємець сам вирішує яку форму діяльності йому обрати. При цьому кожне підприємство визначає власну економічну стратегію відповідно до його специфіки. З точки зору мотивації підприємницької діяльності розвиток її індивідуальних форм є досить перспективним.

Висновки

Незважаючи на розбіжність думок провідних вчених щодо перспектив індивідуальних форм підприємництва слід визначити, що на сучасному етапі розвитку економіки їх поширення стало важливою ознакою аграрної реформи. Проте їх становлення супроводжується багатьма проблемами, основні з яких: недостатня матеріально-технічна база; відсутність або застарілість обладнання; відсутність обслуговуючої інфраструктури, центрів закупівлі виробленої сільськогосподарської продукції. Але все ж таки індивідуальне підприємництво зайняло певну ринкову нішу, зберегло своє існування і продовжує розвиватись.

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що на сучасному етапі важливо створити відповідні сприятливі умови для розвитку особистих селянських, фермерських господарств та приватних (приватно-орендних) підприємств, що сприятиме стабілізації економічних процесів в аграрному

секторі. Для забезпечення ефективного механізму господарювання зазначених форм підприємництва необхідно вирішити найважливіші соціально-економічні питання, визначити та зменшити вплив негативних чинників, які стримують та гальмують їх розвиток. Важливо визначити оптимальні розміри землекористування, вирішити проблеми забезпечення селян технікою, створити умови для отримання ними необхідних кредитів на пільгових умовах для розвитку власних підприємств тощо.

Перспективи подальших досліджень

Необхідно зосередити увагу на визначенні практичних кроків для створення сприятливих умов розвитку аграрного підприємництва. Це питання вимагає детального і поглибленого наукового обґрунтування. У відповідності з чинними законодавчими та нормативними актами загострюється питання формування механізмів стимулювання розвитку аграрного підприємництва *на регіональному рівні*. При цьому слід підкреслити, що розвиток підприємницьких структур повинен передбачати плюралізм організаційно-правових форм та їх рівність щодо державної підтримки.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Економічний довідник аграрника / В. І. Дробот, К. І. Зуб, М. П. Кононенко та ін.; За ред. Ю. Я. Лузана, П. Т. Саблука. – К.: Преса України, 2003. – 800 с.
3. Мармоза А. Т. Практикум з теорії статистики. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 344 с.
4. Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного виробництва. – К.: Інст. аграр. економіки УААН, 1999. – 272 с.
5. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу: Навч. посіб. / М. М. Ільчук, Т. Д. Іщенко, В. К. Збарський та ін.; За ред. М. М. Ільчука. – К.: Вища освіта, 2002. – 398 с.
6. Попович И. В. Методика экономических исследований в сельском хозяйстве: Учеб. пособие для студентов с.-х. вузов по экон. спец. – 4-е изд., перераб. – М.: Экономика, 1982. – 216 с.
7. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 № 742-IV // Відомості Верхов. Ради України. – 2003. – № 9. – С. 150–152.
8. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва: Посібник у питаннях та відповідях / За ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 1999. – 532 с.
9. Тринько Р. І. Методика економічних досліджень. – Львів, 1999. – 356 с.

10. Бідзюра І.П., Збарський В.К., Ільчук М.М. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу: Навч. посібник. – К.: Вища освіта. – 2001. – С. 40.
11. Основи аграрного підприємництва / Малік М.Й., Зіновчук В.В., Лупенко Ю.О. та ін. / За ред. М.Й. Маліка. – К.: ІАЕ, 2001. – С. 35.
12. Романова Л.В. Становлення та розвиток підприємництва в сільському господарстві. – К.: ІАЕ, 1997. – 272 с.